

UN PROTOTIP? OBSERVACIONS SOBRE UN CAPBREU DE RENDES I USOS DEL COMTE D'EMPÚRIES AL *CASTRUM* DE LA ROCA D'ALBERA FET EL 1264*

Rodrigue Tréton

Doctorand

Universitat de París I-Panthéon-Sorbonne

El mes de juny del 1264 dos investigadors enviats pel comte d'Empúries Ponç Hug III van anar al *castrum* de la Roca, situat al comtat del Rosselló, a la plana septentrional del massís de l'Albera, per tal de rebre-hi les declaracions sota jurament dels emfiteutes d'aquest senyor. L'acta d'aquesta investigació destinada a inventariar el conjunt de rendes i prestacions consuetudinàries degudes al comte es va consignar llavors en un registre anomenat *capbreu*. El document ha desaparegut i només el coneixem per alguns extrems del segle XVII. Tot i així, aquests fragments són suficients per a donar compte dels principals trets formals del registre original, l'interès tipològic del qual justifica, al meu parer, aquesta edició, que també ens servirà per a estudiar les modalitats que van caracteritzar l'aparició d'aquest tipus documental al segle XIII.

1. SOBRE LA DIVERSITAT DELS CAPBREUS

La locució llatina *caput breve*, l'aglutinació de la qual va acabar donant lloc a la paraula *capbreu*, apareix a les cartes catalanes al segle XII.¹ Caracteritza, per tant,

* Publicat a Martine CAMIADE (dir.), *L'Albera. Terre de passage, de mémoires et d'identités: Actes du colloque de Banyuls-sur-Mer (3-4 mai 2005)*, Perpinyà, Presses Universitaires de Perpinyà, 2006, p. 49-76.

1. El substantiu *caput* designa el cap, l'extremitat, l'article; s'entén en aquest cas en el sentit de recapitulació o sumari; *brevis*, que ha donat lloc a la paraula *breu*, es refereix generalment a un inventari, un document que conté un índex o una descripció resumida; vegeu Charles du CANGE, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, t. I, Graz-Àustria, 1954, p. 743. Per tant, una traducció literal d'aquesta fórmula donaria lloc a una expressió com ara «sumari d'inventari», la redundància de la qual recorda un procediment recurrent en les actes de la pràctica d'aquella època; vegeu Michel ZIMMERMANN, «Glose, tautologie ou inventaire ? L'énumération descriptive dans la documentation catalane du Xe au XIIIe siècle», *Cahiers de linguistique médiévale*, núm. 14-15 (1989-1990), p. 309-338. Antoni M. ALCOVER, *Diccionari català-valencià-balear*, t. II, p. 861, a l'entrada *capbreu*, dóna una interpretació etimològica especialment lacònica: «del llatí *caput breve*, capítol breu».

una categoria de documents privats, informals i proteïformes, destinats a la gestió dels dominis: memòries, registres censuals o documents protocòmptables que, en la tradició dels polítics carolingis, constitueixen l'inventari dels drets senyorials.²

Al segle XIII, el terme conserva un significat força inestable entorn del concepte d'inventari; tot i que es continua referint a simples registres censuals, el seu camp d'aplicació s'amplia aleshores a nous àmbits documentals.³ Així és com els notaris catalans faran servir fins al segle XV l'expressió *capibrevium notularum* per a designar els «llibres de notes», registres en què copiaven la totalitat de les actes.⁴ Tot i així, la pràctica que aparentment predomina des del principi del segle XIV i que s'acabarà imposant al llarg dels segles següents és la de fer servir la paraula *capbreu* per a caracteritzar un tipus específic d'inventari senyorial: el llibre de reconeixements.⁵

Aquesta interpretació fou qüestionada per Maria Teresa FERRER i MALLOL, «La redacció de l'instrument notarial a Catalunya», xerografia, *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolo* (Barcelona), núm. 4 (1974), p. 55: «Si prenem en consideració la versió llatina *capibrevium* o *capitbrevium* podem veure que aquesta explicació [la del *Diccionari català-valencià-balear*] no és prou ajustada. *Caput* apareix com a substantiu i *brevium* en depèn. El significat resulta ésser literalment cap de breus i, interpretant *caput* en el sentit figurat de sumari o resum, és sumari de breus, és a dir, de documents no solemnes: notícies, memorials, etc.».

2. Pere BENITO i MONCLÚS: «*Hoc est breve...* L'emergència del costum i els orígens de la pràctica de capbreu, segles XI-XIII», a Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ (comp.), *Estudios sobre rentas, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval*, Barcelona, Consell Superior d'Investigacions Científiques, 1993, p. 3-27. Robert FOSSIER, *Polyptiques et censiers: Typologie des sources du Moyen Age occidental*, fasc. 28, Brepols, Turnhout, 1978.

3. Podem trobar un bon exemple de la persistència de l'ús de la locució *caput breve* a l'últim terç del segle XIII per a designar un simple registre censual mancat de tota estructura diplomàtica a M. Pilar SENDRA BELTRAN, «El capbreu d'Elisenda de Riudeperes (1278)», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, núm. 23-24 (2002-2003), homenatge al prof. J. R. Juliá Viñamata, 2003, p. 167-193. En essència, consisteix en l'enumeració d'una vintena de masos amb el cens degut per a cadascun destacat.

4. Maria Teresa FERRER i MALLOL, «la redacció de l'instrument notarial a Catalunya», p. 55-56.

5. L'ús d'aquest nom genèric em sembla més adequat que la paraula francesa *terrier*, que es feia servir segons les regions per a designar formes força variables d'inventaris senyorials; així mateix, no es pot mantenir la denominació *capbreu notarial* utilitzada per Pere BENITO, ja que, com s'ha dit, en la documentació catalana medieval es troben altres categories de documents notariats que són considerats capbreus. En el Llenguadoc veí, s'utilitzava simplement la paraula *recognitiones* per a designar aquest tipus de document. És el cas, per exemple, en la intitulació d'un registre de reconeixements de les possessions tingudes pels hospitalers de Sant Joan de Jerusalem en un poble de les Corberes el 1406: «Sequuntur recognitiones loci de Massaco [...]» (Arxius del Departament de l'Alta Garona, H Malte, registre 1628). Trobem una terminologia similar consagrada per l'ús en la documentació medieval al Delfinat i Savoia; vegeu Nicolas CARRIER i Fabrice MOUTHON, «“Extentes” et “reconnaisances” de la principauté savoyarde. Une source sur les structures agraires

Des del punt de vista formal, aquest tipus de document privat en general es presenta en forma de còdex, més rarament en forma de rotlle, primer escrit en pergami i, després, a partir del final del segle XIV, cada cop més sovint en paper. Un notari anotava en aquests capbreus els reconeixements individuals dels emfiteutes que depenien del domini directe d'un mateix senyor.⁶ Les confessions s'obtenien arran d'una investigació prèvia realitzada sota l'autoritat d'un professional del dret, normalment un notari, a petició d'un senyor comanditari, laic o eclesiàstic.⁷ Aquest procés, anomenat *capbrevació* en els textos catalans, generalment es feia en el marc d'una mateixa jurisdicció territorial, la parròquia o el *castrum*. El reconeixement designa l'acte jurídic i solemne pel qual un emfiteuta, home o dona, confessa sota la fe del jurament al senyor, o al seu apoderat, que té béns immobiliaris, o drets subjectes a béns immobiliaris, mitjançant el pagament de rendes, en espècie o en moneda, i, en alguns casos, la realització de serveis o feines; tot plegat s'expressava amb més o menys detall en funció de les contingències. En general aquests documents estaven escrits en llatí, però molt aviat se'n troben d'escrits en català.⁸ El llibre de reconeixements, per l'afany de precisió i exhaustivitat que demostra pel que fa a l'enregistrament de les informacions, s'assembla

des Alpes du Nord (fin XIIIe-fin XVe siècle)», a G. BRUNEL *et al.* (ed.), *Terriers et plans-terriers du XIIIe au XVIIIe siècle: Actes du Colloque de Paris (23-25 septembre 1998)*, Paris, Association d'Histoire des Sociétés Rurales et École Nationale des Chartes, 2002, p. 218. René VERDIER, «Les terriers en Dauphiné. Instruments de la résistance seigneuriale», a G. BRUNEL *et al.*, *Terriers et plans-terriers*, p. 207.

6. Pilar MEILAN CAMPO, *Catálogo de «capbreus» de monasterios benedictinos del Archivo de la Corona de Aragón*, tesina de diplomàtica mecanografiada, Arxiu de la Corona d'Aragó, s. d., p. 7. Aquesta autora utilitza la paraula *pagès* en comptes d'*emfiteuta*. Aquesta tria em sembla discutible perquè socialment és massa limitada: no dóna compte de la diversitat de condicions dels emfiteutes. Per exemple, en els capbreus del rei de Mallorca trobem reconeixements relatius a immobles localitzats en un medi urbà fets per emfiteutes que exercien professions artesanals. D'altra banda, dubto que es pugui qualificar de pagesos bona part dels emfiteutes que declaraven que tenien cases a Cotlliure, poble portuari amb una activitat econòmica que essencialment vivia de la pesca i el comerç marítim (Archives Départementales des Pyrénées Orientales [ADPO] 1B29). Massa sovint es té la tendència de considerar els llibres de reconeixements com a fonts relacionades exclusivament amb la història rural; això implica oblidar que el règim de l'emfiteusi també afectava el medi urbà. Esmentaré, per exemple, un pergami que conté quatre reconeixements d'aprestadors de Perpinyà per a la localització de dobles «tiradors», instruments que servien per a aplanar els teixits i igualar-ne l'amplada, efectuats el 26 de setembre de 1300 (original, pergami, ADPO, 1B59).

7. Per a una ràpida presentació de la funció del notari com a redactor de *terriers* al final de l'edat mitjana, vegeu Marie-Thérèse LORCIN, «Le notaire dans le milieu rural au Moyen Age», *Le Gnomon, Revue Internationale d'Histoire du Notariat*, núm. 48 (març 1986), p. 61-62.

8. És el cas, per exemple, d'un capbreu de possessions de Joffre de Rocabertí a la Jonquera, porta meridional del Rosselló, els reconeixements del qual estan datats el mes de maig de 1301 (Arxiu Històric de Girona, SCI 38).

més a un cadastre que a un breu inventari recapitulatiu de drets.⁹ Era una eina alhora administrativa i jurídica utilitzada pel senyor terratinent per a afirmar i actualitzar les seves prerrogatives econòmiques i socials sobre els seus emfiteutes.

En les últimes dècades, els historiadors que s'han dedicat a l'estudi del camp català, tant medievalistes com modernistes, han manifestat un gran interès pels capbreus com a materials històrics, atès l'important volum d'informacions que contenen, tant en l'àmbit econòmic i social com en el demogràfic, el jurídic i el toponímic.¹⁰ Al Rosselló, aquests llibres de reconeixements, i més en concret la famosa sèrie elaborada per compte del rei Jaume II de Mallorca els anys 1292-1294, han servit de matèria primera per a diversos treballs universitaris, monografies o síntesis regionals.¹¹

9. Les fonts normandes distingeixen clarament entre el *registre d'aveux* i el *terrier*, que s'establia a partir del primer i en el qual se suprimia l'aparat diplomàtic; vegeu Denise ANGERS, «Terriers et livres-terriers en Normandie (XIIIe-XVe siècle)», a G. BRUNEL *et al.*, *Terriers et plans-terriers*, p. 25. En canvi, a Alvèrnia eren els *terriers* els que servien de matriu per a establir els *lièves*; vegeu Gabriel FOURNIER, «Les origines du terrier en Auvergne (XIIIe-XVe siècle)», a (p. ant.) *Terriers et plans-terriers*, p. 12. A Catalunya, a partir del segle XIV es troben inventaris desproveïts de forma diplomàtica intitolats *llevadors*, l'etimologia dels quals indica un estret parentiu amb els *lièves* d'Alvèrnia. Aquests *llevadors de censos*, de vegades anomenats *llevadors de capbreus*, s'establien «conformement al capbreu», és a dir, d'acord amb el llibre de reconeixements. A diferència de la seva matriu, els *llevadors* eren de petit format i, per tant, més fàcils de manipular. Tal com indicava el seu nom, els agents senyorials els feien servir per a *llevar*, cobrir els censos i altres rendes, l'import dels quals es destacava al marge (ADPO, 3E3/704, f. 30).

10. Per a una bibliografia dels treballs dedicats als capbreus a Catalunya, vegeu l'article ja citat de M. Pilar SENDRA BELTRAN, «El capbreu d'Elisenda», p. 169.

11. Jean-Gabriel GIGOT, «Le capbreu d'Argeliers sur Mer (1292) et ses enseignements», CERCA, núm. 3 (1959), p. 32-63; Jean-Gabriel GIGOT, «Le capbreu de Collioure (1292) et ses enseignements», CERCA, núm. 5 (1959), p. 206-233; Guy JUVENTIN, *Millars et le capbreu royal de 1294*, tesina de llicenciatura mecanografiada, Montpellier, Universitat Paul Valéry, 1969, 56 p.; Michèle COMALADA, *Tautavel au XIIIe siècle, d'après le capbreu de 1292*, diploma d'estudis superiors mecanografiat, Facultat de Lletres d'Aix-en-Provence, 1969, 175 p.; Marie-Ange FALQUES, *La société rurale roussillonnaise au XIVe siècle d'après l'exemple de Clayra*, tesina de llicenciatura mecanografiada, Universitat de Toulouse-Le Mirail, 1972, 103 p.; Marie-Blanche GALIAN, *Saint-Laurent de la Salanque, un domaine des rois de Majorque au XIIIe siècle*, tesina de llicenciatura, Montpellier, Universitat Paul Valéry, juny de 1973, 95 p.; Jean REYNAL, *Le capbreu de Millars*, tesi mecanografiada, París, E. H. E. S. S. Sorbonne, 1980; Laure VERDON, *La terre et les hommes en Roussillon aux XIIe et XIIIe siècles: Structures seigneuriales, rente et société d'après les sources templières*, Aix-en-Provence, Publications de l'Université de Provence, 2001, 249 p. La sèrie dels capbreus del rei de Mallorca inclou un total de 1.324 reconeixements efectuats al llarg d'un període que va del setembre del 1292 al febrer del 1294. La seva edició completa està en curs de preparació per part de l'autor d'aquest article, amb la col·laboració d'Aymat Catafau i Laure Verdon, i en principi s'hauria de publicar al llarg de l'any 2006 sota els auspicis dels ADPO.

Tot i així, cal constatar que la major part dels autors d'aquests treballs no s'han interessat gaire pels aspectes intrínsecs d'aquests documents, per l'estructura d'aquests instruments concebuts i elaborats per a complir una funció determinada. De fet, poques vegades s'han plantejat qüestions de caire tipològic.¹² Fa temps, tanmateix, que els especialistes en diplomàtica van demostrar que l'estudi dels caràcters formals i estructurals que caracteritzen un tipus documental, i que li confereixen la seva funcionalitat pròpia, també pot proporcionar informacions sobre el sistema que l'ha generat. El capbreu és, en aquest sentit, un instrument escrit que està indefectiblement vinculat al règim senyorial: neix, evoluciona i desapareix amb aquest règim.

No ha estat fins fa poc que alguns historiadors han començat a explorar aquesta nebulosa.¹³ Aquests estudis deixen entreveure tot el profit que el nostre coneixement de les pràctiques administratives podria treure d'una multiplicació de les recerques tipològiques basades en un treball previ de revisió documental; però al mateix temps són prova de la vacuïtat de la historiografia pel que fa a la qüestió, tanmateix crucial, de l'aparició a Catalunya del capbreu/llibre de reconeixements al llarg del segle XIII.

En efecte, en el seu article pioner, Pere Benito considera que els capbreus ja esmentats del rei de Mallorca són els primers que presenten una estructura plenament notarial, abans de reconèixer més endavant les mancances historiogràfiques pel que fa al coneixement de l'evolució d'aquest tipus documental.¹⁴ Una cosa és segura: els sumptuosos registres adornats amb les seves cèlebres miniatures no són els llibres de reconeixements més antics instrumentats per notaris al Rosselló. Als Arxius del Departament dels Pirineus Orientals es conserva l'original d'un capbreu de les possessions de la senyora Ava de Fenollet i l'hospital dels pobres d'Illa a la parròquia de Sant Fructuós de Cameles. Es presenta en forma d'un rotlle de nou fulls de pergamí cosits que contenen cinquanta-nou actes de reconeixements datats el mes de febrer de 1277 (estil modern). En comp-

12. La pobresa dels estudis diplomàtics dedicats als capbreus ha estat constatada per Pilar MEILAN CAMPO, *Catálogo de «capbreus»*, p. 5.

13. Les qüestions de l'aparició i la funció dels capbreus de la primera generació han estat exposades de manera remarcable en l'article de Pere Benito. Pel que fa al Rosselló, cal assenyalar un article recent de Gilbert Larguier, en el qual aquest fa algunes observacions sobre l'estructura dels capbreus abans de fer un primer inventari, incomplet, dels que s'han conservat en els diferents fons dels ADPO a partir del segle XIV: Gilbert LARGUIER, «Capbreus de Catalogne du nord (province du Roussillon) XVe-XVIIIe», a G. BRUNEL *et al.*, *Terriers et plans-terriers*, p. 65-78. Vull agrair a l'autor que tingués l'amabilitat de proporcionar-me un fragment d'aquest article.

14. Pere BENITO I MONCLÚS, «*Hoc est breve...*», p. 10, n. 27, i p. 26. Arran d'aquesta constatació, Gilbert Larguier considera que aquests podrien haver servit per a definir un model: Gilbert LARGUIER, «Capbreus de Catalogne», p. 66.

tes de dedicar-se a validar sistemàticament cadascuna de les actes, el notari, que precisa que ha instrumentat segons les «nota» o minutes del seu predecessor, es va accontentar de posar la seva signatura manual a la part inferior de cada full.¹⁵

Redactat l'any 1264, és a dir, deu anys abans que el de Cameles, el capbreu de la Roca objecte d'aquest estudi presenta unes característiques diplomàtiques que el converteixen en una fita important en el procés d'elaboració del gènere documental al segle XIII.

2. PRESENTACIÓ DEL DOCUMENT

Els extrets del capbreu de la Roca, que són objecte d'aquesta edició, es conserven en els fons del clergat regular dels Arxius del Departament dels Pirineus Orientals, en la signatura H212. Es transmeten en dues còpies autèntiques consignades cadascuna en un quadern de paper; les còpies, datades el 25 de gener de 1620, són respectivament els folis 186-187*v* i 188-189 d'un gruixut dossier en què es van aplegar els documents d'un procés que va enfrontar, d'una banda, l'abadia de Sant Genís de Fontanes i, de l'altra, el comte de Guimerà, vescomte d'Évol i senyor de la Roca, en relació amb els drets que els benedictins pretenien posseir en aquesta senyoria.

La fórmula d'autenticació utilitzada pel burgès i notari perpinyanès Honofre Sabater, autor de les còpies, ens proporciona una valuosa indicació sobre la forma del document original.¹⁶ Ens assenyalava que aquest es presentava en forma d'un registre constituït per vint-i-quatre fulls de pergami. Així mateix, indica que en aquella data aquest «llibre» es conservava entre antigues actes públiques a l'estudi de Frances Puignau, notari de Perpinyà.¹⁷

15. ADPO, Fons de l'Hospici d'Illa, 2B15: «Guilelmus Cerdani, notarius publicus auctoritate domini Elnensis episcopi hec omnia predicta per Berenguarium de Valle quondam scriptorem publicum de Castronovo, aut nomine ipsius notam scripsit, et de mandato speciali ejusdem domini in formam posuit et redegit veritatis substancia non mutata publicam, et hoc sig-(SM)-num fecit». Cal que esmenti també aquesta anàlisi continguda en un inventari fet al principi del segle XVII, que dóna compte d'un llibre de reconeixements d'una localitat de la Baixa Cerdanya del mes de febrer de l'any 1272 (estil antic): «Item un capbreu de com regoneguexen al señor Vidal de la Rocha fer li censos, Guillem Raolff, fill de Marti Raolf, Pere de Casa Serema, Guillem fill de Pere Joan i Ramon Safont, tots d'Escas, y serli homens hamansats y abordats. Pres dit capbreu per M^o Bernat de Punyes, notari y capella de Montella, a 16 de las chalendas del mes de fabrer delany 1272» (ADPO, 3E3/704, f. 254*v* i 258*v*).

16. Honofre (Onuphre) Sabater, notari de Perpinyà, actiu del 1584 al 1625.

17. Aquest és el text d'aquesta corroboració: «Copia hujusmodi non ordine nec seriatim, sed sparsim et separatim sumpta fuit a quodam libro pergameneo scripto, continente in se viginti quattuor folea, recondito et conservato inter scripturas publicas antiquas diversorum notariorum

No sabem què li va succeir al document original. No cal dir que, és una llàstima no disposar d'una còpia íntegra del capbreu, que ens hauria permès apreciar la importància d'aquesta senyoria i copsar-ne amb una certa precisió el teixit econòmic i social. El notari del segle XVII, que actuava en el marc d'un procés judicial, es va limitar a tornar a copiar els fragments que considerava que podien provar els drets de l'abadia de Sant Genís de Fontanes sobre el territori

pocessas per discretum Franciscum Puignau, apostolica auctoritate notarium Perpiniani, et cum eodem fideliter comprobata per me Honofrium Sebater, burgensem honoratum et auctoritate regia ubique terrarum et ditionum S. C. et R. magestatis domini nostri regis notarium publicum Perpiniani domiciliatum. Quare ut ipsi copiae alieno licet chalamo fideliter scripte prout in dicto libro pergameneo unde sumpta est in iudicio et extra fides adhibeatur, ego idem notarius, regens publicas omnes scripturas per dictum Franciscum Puignau ut prefertur pocessas, hic me subscribo meumque solitum artis notarii, ex licencia mihi diu est concessa a curia magnifici domini bajuli Perpiniani, appono Perpiniani die XXV januarii MDCXX, precedentibus duobus mandatis mihi factis ad instanciam procuratoris egregii domini comitis de Guimerano, vicecomitis de Evolo et de Alquer Foradat, domini loci et terminorum de Ruppe, diocesis Elne, unum per curiam dicti magnifici bajuli die XXIII maii MDCXVI-III°, alterum vero die XXIII currentis mensis januarii subycio sig-(SM)-num». Frances Puignau, notari de Perpinyà, va estar actiu del 1594 al 1631. Havia acumulat en el seu estudi un volum impressionant de documents privats. Sabem que va dedicar una part important de la seva vida professional a la realització d'inventaris de fons d'arxius; aquesta activitat, que requeria qualitats de paleògraf, constituïa clarament la seva especialitat. Els ADPO, en les signatures 3E3/689-3E3/712, conserven també diverses desenes de registres fetes per ell que contenen milers d'anàlisis d'actes, la majoria de les quals han desaparegut. Un d'aquests registres (signatura 3E3/704) recull en el seus primers cinquanteset folis un valuós inventari efectuat el 1622-1623 que enumera tres-cents cinquanta capbreus rossellonesos (minutes o *notas* i còpies incloses) que aleshores es conservaven en els estudis de Perpinyà. La seva intitulació era la següent: «Descripció universal de tots los cap breus que he vistos y descuberts y aquells en quinas casas de notaris ells son y per qui ells fan y per quins llochs /o/ termens ayxi de personas ecclesiasticas, comunitats universitats, convents y lo demes fet per mi Frances Puignau notari de la present vila de Perpinyà y lo dit trebal sia tot a gloria de Jesu Christ Deu nostro senyor y de la humil verge Maria mare sua comensada vuy a tretze del mes de janer del any de mill y sis cents y vint y dos dich 1622». Ens indica que dos anys després de la transcripció dels extrems del capbreu de la Roca, aquest continuava a l'estudi del notari Puignau; així apareix inventariat en el foli 19: «Lo capbreu general de las señorias te lo señor compte de Empurias en lo castell de la Rocha com a señor de aquell y de Brulla y señor del terme de Sanct Felix de Tanya y de Sanct Fructuos de Rocha Vella pres per M^o Arnau de Milaram y M^o Ramon de Bach, notaris, en lo any de 1264. Es de nombre 18. Tel Frances Puignau notari 1622». Cal remarcar que Frances Puignau comet un error manifest quan qualifica de notaris els comissaris del comte d'Empúries, Arnau de Millars i Ramon des Bach, ja que, com veurem més tard, eren, respectivament, cavaller i religiós. Per acabar, assenyalaré que en aquest inventari el capbreu de la Roca apareix com el més antic; a més a més, és l'únic registrat de tot el segle XIII. Aquesta és l'aportació resumida d'aquest inventari al coneixement de la producció de capbreus al Rosselló abans del 1620: 1250-1300: 1; 1301-1350: 8 (2,28 % del total existent); 1351-1400: 45 (12,85 %); 1401-1450: 117 (33,4 %); 1451-1500: 71 (20,28 %); 1501-1550: 75 (21,42 %); 1551-1600: 28 (8 %); 1601-1616: 4 (1,14 %); sense data: 1. És evident que són dades molt incompletes, però, tot i així, la seva interpretació detallada permetria completar útilment les recollides per Gilbert LARGUIER en el seu article, ja citat, com també matisar una mica les conclusions que formula respecte als períodes en qüestió.

de la Roca. Així doncs, no va transcriure la totalitat de les actes, sinó que només va tornar a copiar els reconeixements que contenien articles on s'esmentaven béns dels benedictins, així com les parts diplomàtiques que poguessin atorgar un valor probatori al document: dates, intitulació i llista de testimonis. D'altra banda, el fet que aquests extrets s'incloguessin en el dossier demostra de manera remarcable el valor jurídic que la justícia de l'Antic Règim atorgava a aquest tipus de capbreu, tot i que no disposés de signatura notarial.

Les transcripcions, encara que són satisfactòries en conjunt, presenten un cert nombre de faltes de còpia atribuïbles o bé a un mal estat de l'original o bé a unes competències paleogràfiques mediocres del copista, que aparentment patia algunes dificultats de lectura: així, restitueix un improbable *Gaurmundam* on caldria esperar un *Saurimundam*. Per tant, hem de ser prudents pel que fa a la restitució d'alguns noms propis, atès que no els podem confirmar comparant-los amb altres documents. D'altra banda, l'ortografia d'algunes paraules s'ha modificat voluntàriament, seguint una pràctica, observada sovint en els documents rossellonesos contemporanis, que sens dubte despertarà la curiositat dels lingüistes: addició de la lletra *h*, de manera que trobem *hortum* en comptes d'*ortum* i *porchum* en comptes de *porcum*, i doblament d'algunes consonants intervocàliques: *comitti* en lloc de *comiti*, per exemple.

Dit això, disposem de prou elements per a extreure les principals característiques estructurals d'aquest capbreu.

3. ESTRUCTURA DIPLOMÀTICA DEL CAPBREU DE LA ROCA

Malgrat el seu caràcter incomplet, els elements que tenim són suficients per a fer-nos una idea força precisa de la disposició interna del registre original del qual es van extreure els fragments moderns. Sembla que l'original s'estructurava en cinc parts:

1. Una data, la del 9 de juny de 1264, que probablement fos la del registre de les confessions. És curiós que el nombre mil es desenvolupa amb totes les lletres abans que s'indiqui una segona vegada en xifres romanes.

2. *L'incipit*, que reprèn l'enunciat tradicional dels encapçalaments del segle XII: «Hoc est caput breve...»; està força desenvolupat, de manera que demostra un cert afany de precisió. En efecte, l'escriba hi va indicar respectivament: la designació de la jurisdicció senyorial afectada, és a dir, el *castrum* de la Roca; el nom del comanditari, en aquest cas, el comte d'Empúries, Ponç Hug III, llavors senyor de Brullà i del *castrum* de la Roca; el nom de les dues antigues parròquies carolíngies en què estaven situades les terres, Sant Fèlix de Tanyà i Sant

Fructuós de Roca Vella, i finalment la naturalesa exhaustiva dels drets registrats: rendes, censos, usos, rendes a part de fruits, i «tots els altres».

3. El dispositiu està constituït per l'acta de les declaracions individuals efectuades sota la fe del jurament pels emfiteutes del senyor de la Roca. Cada declaració és objecte d'una rúbrica particular. No coneixem el nombre total de confessions que figuraven en els vint-i-quatre fulls del registre original. Els extrets moderns només en proporcionen catorze i sembla que només set es van copiar íntegrament. El redactor hi va fer constar, amb un estil objectiu i en passat, les declaracions dels testimonis jurats seguint la fórmula «[...] juratus dixit quod [...]», que es pot traduir per «[en tal] ha dit sota la fe del jurament que [...]». Cada reconeixement assenyalava, en primer lloc, la identitat de l'emfiteuta i, en alguns casos, el seu lloc de residència; a continuació, s'enumeren els diferents immobles que té. Aquesta enumeració dóna lloc a un inventari que segueix una disposició que no sembla d'un rigor absolut: en general comença precisant, si escau, l'estructura de l'explotació o l'habitatge, borda o masada (*mansata*) a la qual està vinculat l'emfiteuta, i sobre la qual es basa el vincle de dependència que l'uneix amb el senyor terratinent. Es constata una certa heterogeneïtat en la condició d'aquests emfiteutes, ja que un té dues bordes, mentre que un altre només té una quarta part d'una altra. Quan són localitzades, aquestes explotacions es troben sistemàticament a la parròquia de Sant Fructuós de Roca Vella, cosa que és normal, ja que és on es concentraven les possessions de l'abadia de Sant Genís de Fontanes comanditària dels extrets del segle XVII. A continuació, l'inventari enumera de manera global l'import de les rendes a part de fruits degudes per a les parcel·les cerealícoles (tasques i braçatge), jardins (d'1/5è a 1/8è), vinyes i mallols (d'1/6è a 1/11è), oliveres (1/4), quintans i brugueres (1/8è), sense detallar ni enumerar els immobles directament subjectes a l'explotació. Alguns emfiteutes declaren una o diverses cases, una de les quals té dues plantes, situades al *castrum* o bé a la parròquia de Sant Fructuós. Tot seguit es presenten en desordre: la descripció de les parcel·les alodials o conreades per a altres senyors; les darreres, a diferència de les parcel·les directament adjacents a l'explotació, són localitzades amb força precisió per mitjà d'un llogarret o d'una o dues afrontacions orientades, però no tenen cap indicació de rendes; la descripció precisa del celler o els cellers situats al *castrum* de la Roca i l'import del cens degut per aquests, expressat en canades o en cartrons de vi, fins i tot en gallines; tots semblen subjectes al pagament d'un cens en moneda el dia de Sant Bartomeu (que varia entre dotze diners i tres sous). Així mateix, també hi trobem un conjunt d'imposicions més o menys homogènies pel que fa a la seva repartició: cens en espècie (cartró de civada), rendes en espècie o el seu equivalent en moneda (perna de porc o dotze diners, gallines, peres, nous, ous tots els divendres des del

Divendres Sant fins a Sant Joan, xai de maig, sis cèrcols, potser bótes, o el seu valor en moneda, és a dir, cinc diners), i finalment feines, que consisteixen en jornades de llaurada amb una parella de bous (joves), jornades de transport (tragines), jornades per a trafegar el raïm o el vi (colades), i una feina, ja qualificada de consuetudinària tot i que probablement d'origen recent, en relació amb la construcció o el manteniment del mur edificat al *castrum*, que s'havia de dur a terme entre Sant Miquel de maig i l'Ascensió.

4. Una clàusula per la qual el senyor comte emet un dret de reserva sobre els drets i recursos que té envers tots els qui tenen possessions en el territori del *castrum* de la Roca, en cas que aquests drets no haguessin estat escrits en el capbreu.

5. Un escatocol formulat de manera que es fa ressò de la intitulació abans de relatar l'acte solemne de confirmació col·lectiva del capbreu per part dels homes i les dones del *castrum* de la Roca, el 13 de juliol de 1264, «en mà i poder» dels dos investigadors nomenats pel comte; a continuació hi ha una llista de vint-i-cinc testimonis que assistiren a aquesta cerimònia que es desenvolupà, com era costum a l'època, davant l'església de la Roca.¹⁸ Abans que s'imposés la subscripció notarial, la prova testimonial constituïa el mitjà tradicional de corroboració utilitzat per a conferir al document una autenticitat jurídica.

D'aquesta descripció sumària de l'estructura del capbreu de la Roca es dedueix que el redactor anònim encarregat de posar-lo per escrit va optar per una solució composta: per a l'*incipit* i l'escatocol, utilitzà formulacions clàssiques, que des de feia molt de temps es trobaven en els inventaris de dominis catalans;¹⁹ en canvi, per al cos del document —i això és el que desperta més interès d'aquest capbreu i el que el dota de singularitat— va adoptar solucions ja provades pel procés romanocanònic. Quant a la clàusula de reserva, la seva presència reforça l'evidència que el redactor del capbreu era un tècnic del dret escrit.

Aquestes constatacions ens porten lògicament a centrar la nostra atenció en la qüestió cabdal del recurs al dret savi en el marc de la reorganització econòmica i administrativa de la senyoria al segle XIII.

18. Es podria tractar de la nova església de Sant Fèlix, que probablement es construí poc temps abans més avall del *castrum*.

19. Aquestes fórmules s'ajusten a un estàndard ja rutinari a la cort dels comtes de Barcelona a mitjan segle XII. Trobem així l'ús de la corroboració col·lectiva «ante ecclesiam» en una sèrie de memòries, establertes entre el febrer del 1151 i el juliol del 1152, on s'enumeren els drets i les rendes del comte de Barcelona en diverses viles del seu domini: ACA, Cancelleria Reial, perg. de Ramon Berenguer IV, 233, editats per Thomas BISSON, *Fiscal accounts of Catalonia under the early count-kings (1151-1213)*, vol. II, Berkeley-Los Angeles, Universitat de Califòrnia, 1984, p. 3-29.

4. ORÍGENS DEL LLIBRE DE RECONeixEMENTS: UN RENAIxEMENT, UNA REVOLUCIÓ I UNA EXPLOSIÓ

És innegable que de la flexibilitat del dret savi i de la facultat dels professionals d'adaptar-lo a les necessitats de l'administració senyorial és d'on prové l'aparició de nous tipus de documents destinats a fixar les relacions econòmiques i socials al segle XIII.²⁰ Òbviament, no pretenc analitzar aquí un fenomen tan complex i amb tantes implicacions econòmiques i sociojurídiques. Em limitaré a esmentar alguns fets cabdals que van contribuir a l'evolució de la pràctica de l'escrit de gestió a la primera meitat del segle.

4.1. EL RENAIxEMENT DEL DRET ROMÀ

En el seu article dedicat a l'aparició dels capbreus, Pere Benito observa que un tipus de confessió individual sota jurament apareix ja en la documentació catalana, el 1188 i el 1210, en dos capbreus, tots dos titulats «caputbreve recognitionis» i dotats d'una estructura diplomàtica, cosa que, al seu parer, implicaria un canvi significatiu en l'evolució del gènere documental.²¹ Es constata efectivament que és en aquesta època quan sorgeixen en les actes catalanes els primers reconeixements feudals revestits d'una forma notarial. Els arxius rossellonesos ens en donen un exemple datat el 1193. Aquell any, Pere de Torrelles i el seu germà Hug, amb el consentiment del seu pare, Radulf de Malpas (avui Bompàs), reconeixien tenir en feu per a l'església de Santa Maria de Ripoll, i per a Benet,

20. Robert FOSSIER, *Polyptiques*, p. 46. Aquest autor es refereix a «una necessitat de precisió jurídica sensible» en els *terriers* del final del segle XIII.

21. Pere BENITO i MONCLÚS, «*Hoc est breve...*», p. 22, n. 68. Aquests capbreus es van copiar al segle XIII en el cartulari de la catedral de Barcelona: Arxius de la Catedral de Barcelona, *Libri Antiquitatum*, vol. IV, f. 146-150v, doc. núm. 351 i 352. Però en aquest cas són reconeixements feudals efectuats per aristòcrates de delmes que tenen per a la catedral de la Santa Creu i Santa Eulàlia; aquests reconeixements s'expressen en un estil subjectiu que segueix un formulari especialment solemne: «Ego, Petrus de Corneliano, testifcor coram Deo, cui omnia manifesta sunt, et coram angelis ejus, sub sacramento fidei christiane, ante altare Sancte Crucis [...]». Cal veure-hi, sens dubte, una de les conseqüències de la difusió de l'ensenyament del dret dels feus a les universitats italianes o del sud de França entre els glossadors dels *Libri feudorum* a la segona meitat del segle XII. Sembla que els senyors eclesiàstics van ser els primers que van recórrer a aquests formularis, com a la Provença, on es veuen, d'altra banda, els primers juristes que accedeixen a l'episcopat; vegeu Florian MAZEL, «Seigneurie épiscopale, aristocratie laïque et structures féodo-vassaliques en Provence au XIIe siècle», *Rives Nord-méditerranéennes. Aspects du Pouvoir Seigneurial de la Catalogne à l'Italie (IXe-XIVe Siècles)* (Aix en Provence, Maison Méditerranéenne des Sciences de l'Homme), 2è série, núm. 7 (2001), p. 27-36.

el seu prior i capellà, dues parts del delme de l'honor que aquesta església tenia a la parròquia de Sant Salvador de Canomals.²² El fet que aquesta acta hagi estat instrumentada per un simple diaca que exerceix sota l'autoritat del capellà d'una petita església rural indica que l'*ars notariae* ja havia penetrat en el medi dels clergues rossellonesos.

Aquesta mutació de la pràctica de l'escrit coincideix significativament amb el renaixement del dret romà que acompanya la introducció del notariat en els principals centres urbans dels comtats catalans durant les últimes dècades del segle XII.²³ L'origen d'aquest renaixement es troba a la Itàlia imperial del segle XI, que és on, d'altra banda, es van redactar les primeres actes de reconeixements aplicant un antic principi de dret romà: «confessi pro judicatis habentur», que estipula el valor jurídic de la confessió davant d'un magistrat.²⁴ Al segle següent, el renom dels mestres de l'*Studium* de Bolonya, la universitat europea més antiga, contribuï, tant per mitjà de l'ensenyament com amb la redacció de formularis, a la difusió progressiva del dret savi i del procés a l'Occident mediterrani.²⁵ La nació catalana hi té una bona representació des del principi del segle XIII, i entre els seus membres trobem un nombre respectable de rossellonesos que tornaran a fer carrera al país

22. ADPO, 1B83: «In Dei nomine. Notum sit cunctis quod ego Petrus de Turriliis et frater meus Ugo, cum voluntate nostri patris Radulfi de Malo Passu, recognoscimus quod nos et nostri successores tenemus per Deum et per ecclesiam Sancte Marie Rivipollensis et per te Benedictum, priorem et elemosinarium illius loci, et per suos successores, ad fevodum, duas partes decime tocius honoris quem ecclesia Sancte Marie Rivipollensis habet et habere debet infra fines et terminos et in adjacentia Sancti Salvatoris de Canibus Malis [...] Et propter hoc facimus hominaticum in presenti tibi priori et elemosinario Sancte Marie Rivipollensis. Sig+na Petri de Turriliis ejusque fratris Ugonis. Guilelmus diachonus (SM) scripsit vice Bernardi, cappellani de Judaycis, cum litteris rasis(c) et emendatis in IIIIa linea.»

23. Adam J. KOSTO, *Making agreements in medieval Catalonia: Power, order, and the written world, 1000-1200*, Cambridge, Cambridge University Press, 2001, p. 289. Sembla que el rei d'Aragó, Alfons II, va contribuir de manera notable a aquesta difusió, ja que és ell qui institueix el notariat a les viles catalanes de Vilafranca del Penedès el 1188, Manresa el 1191 i Montblanc el 1194. És molt probable que ell també es trobi en l'origen del notariat a Perpinyà, després de fer-se càrrec del govern d'aquest comtat el juliol del 1172: el primer notari que jo hi he pogut trobar és Guillem Reig (*Guilelmus Regis notarius*); apareix del juliol del 1184 a l'agost del 1195 en actes copiades en el cartulari dels templers del Masdeu (ADPO, Hp191, f. 59v i 259).

24. Robert-Henri BAUTIER, «Les diverses origines et l'évolution de l'institution notariale française en tant que depositaire de la puissance publique», *Le Gnomon. Revue Internationale d'Histoire du Notariat*, núm. 48 (març 1986), p. 19-21.

25. Pierre CHASTANG, *Lire, écrire, transcrire: Le travail des rédacteurs de cartulaires en Bas-Languedoc (XIe-XIIIe siècles)*, Paris, CTHS, 2002, p. 272-273: al Llenguadoc «els primers especialistes del dret apareixen a la documentació a partir de 1120 i ràpidament es modifica la pràctica de l'escrit documental». Adam J. KOSTO, *Making agreements in medieval Catalonia*, p. 285 i seg., atribueix la decadència de les *conventiae* catalanes, cap al 1170, al renaixement del dret romà.

com a jurisconsults.²⁶ Al sud mediterrani, la primera meitat del segle XIII sembla, en efecte, «el temps de la posada a disposició dels professionals de les teories jurídiques sàvies elaborades al segle anterior».²⁷ La tradició romanovisigòtica, fins aleshores fortament arrelada en terres catalanes, tendeix a ser esborrada pel model italià, del qual el notariat català manlleva l'essència de la seva organització.²⁸

Les fórmules de reconeixements, que en un primer moment s'utilitzen per a assentar i inscriure en el temps els vincles vassallofeudals, no triguen a rebaijar-se per tal d'establir d'una manera similar vincles de naturalesa servil. Així, les fonts rosselloneses contenen una acta de l'11 de març de 1222 per la qual Ramon Asemar de Torrelles reconeix que és, amb tota la seva descendència i tots els seus béns, home propi i exclusiu del senyor Ponç del Vernet, raó per la qual li presta homenatge.²⁹

4.2. LA REVOLUCIÓ DEL PAPER I LES SEVES CONSEQÜÈNCIES NOTARIALS

Si ens basem en els minutaris de notaria més antics que es conserven a Catalunya, sembla que és cap a l'any 1230 que els professionals es van començar

26. Adam J. KOSTO, *Making agreements in medieval Catalonia*, p. 288, recorda que el 1188 el capítol catedralici de Barcelona es troba en possessió d'un manuscrit del *Digeste* i, a mitjan dècada següent, de la totalitat del *Corpus iuris civilis*. També sabem, d'altra banda, que nombrosos clergues catalans, vinculats especialment amb els capítols catedralicis de Barcelona, Vic, Girona i Elna, van freqüentar la Universitat de Bolonya al llarg del segle XIII; vegeu Prim BERTRAN ROIGÉ, «Estudiants catalans a la Universitat de Bolonya (segle XIII)», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, núm. 23-24 (2002-2003), homenatge al prof. J. R. Julià Viñamata, p. 123-143. Un d'aquests estudiants rossellonesos, Ramon Costa o Sacosta, membre del patriciat urbà de Perpinyà, hi va obtenir el grau de doctor en lleis i va fer carrera com a canonge de l'església d'Elna abans d'accedir a la seu episcopal, que ocupà del 1290 al 1310.

27. Gérard GIORDANENGO, «Le notaire et la justice», *Le Gnomon. Revue Internationale d'Histoire du Notariat*, núm. 48 (març 1986), p. 35.

28. Adam J. KOSTO, *Making agreements in medieval Catalonia*, p. 288. Robert-Henri BAUTIER, *Les diverses*, p. 22. Gérard GIORDANENGO, «Le notaire», p. 38, formula constatacions semblants pel que fa a la Provença i el Delfinat.

29. ADPO, 1B48: «In Dei nomine. Notum sit cunctis quod ego, Raymundus Adhemarii de Turrilliis, per me et per omnes meos, bona fide et sine omni enganno, cum hac presenti carta in perpetuum valitura, recognosco firmiterque concedo me esse homine proprium et dominicum et solvidum (sic), cum omni mea posteritate et cum omnibus meis et meorum rebus, tui, domini Poncii de Verneto, et tuorum [...] Guilelmus Fortis, capud scole de Turrilliis et publicus scriptor, jussus atque rogatus scripsit et hoc signum (SM) fecit». Cal assenyalar que la fórmula «homo proprius et solvidus», que s'imposa en la documentació rossellonesa al segle XIII per a significar l'estreta dependència jurídica que vincula un plebeu amb el seu únic senyor, apareix en la nostra documentació a l'última dècada del segle XII. És el cas de l'acta del mes d'octubre del 1195 per la qual una parella i la seva progènie passen a dependre dels templers de la comanda del Masdeu (ADPO, Hp191, f. 192v).

a beneficiar de la difusió d'un nou suport que havia de revolucionar l'ús de l'escrit: el paper.³⁰ Elaborat a partir de draps de cànem o de lli, el paper tenia un cost de producció incomparablement més baix que el pergamí. El seu preu i la seva manejabilitat degueren facilitar el treball dels professionals, els quals no van trigar a adoptar-lo com el seu suport privilegiat, de manera que van començar a redactar els seus formularis d'ús quotidià sobre paper.³¹ A França, un dels documents redactats en paper més antics que es conserven avui dia, datat entre els anys 1243 i 1248, és un registre d'ingressos i despeses d'Alfons de Poitiers.³² Aquests primers documents en paper es destinaven sobretot a un ús pràctic; com que es manipulaven amb freqüència i no es tractaven amb prou cura, era poc probable que resistissin els estralls del temps. Les poques restes que han sobreviscut d'aquest període primordial no permeten copsar l'amplitud dels canvis atribuïbles a l'aparició d'aquest nou vehicle de les idees i de la comunicació escrita. Però si pensem un moment en els efectes de la difusió de la impremta a l'Europa de finals del segle XV, o de la informàtica avui dia, ens podrem fer una idea, guardant totes les distàncies, de les múltiples repercussions que una innovació com aquesta pot comportar en el si d'una civilització. Sigui com vulgui, l'adopció del nou suport degué contribuir en gran manera a la democratització del notariat i als nombrosos canvis que afectaren la pràctica de l'escrit a la mateixa època.³³

30. Els àrabs foren els que introduïren el paper a Espanya a partir del segle X i hi van instal·lar les primeres papereries, les més antigues d'Europa, a Xàtiva, prop de València; vegeu Oriol VALLS I SUBIRÀ, *La historia del papel en España, siglos X-XVI*, t. 1, Madrid, 1978-1980, p. 94-95. Segons Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La redacció de l'instrument notarial a Catalunya», p. 56, el registre notariat català més antic, que, d'altra banda, també és el més antic que es conserva a la península Ibèrica, data del 1230; l'aparició dels primers minutaris coincideix amb la difusió de l'ús del paper a Catalunya. Franck BRECHON, «Autour du notariat et des nouvelles pratiques de l'écrit dans les régions méridionales aux XIIe et XIIIe siècles», a D. ALEXANDRE-BIDON i P. GUICHARD (dir.), *Comprendre le XIIIe siècle: Mélanges offerts à Marie-Thérèse Lorcin*, Lió, Presses Universitaires, 1995, p. 161-172, fa la mateixa aproximació pel que fa a la Provença, on el minutari més antic que es conserva, d'un notari marsellès, data del 1248.

31. Gérard GIORDANENGO, «Le notaire et la justice», p. 35.

32. Jacques STIENNON, *Paléographie du Moyen Âge*, 2a ed., París, 1991, p. 181.

33. Monique BOURIN-DERRUAU, *Villages médiévaux en Bas-Languedoc: genèse d'une sociabilité (Xe-XIVe siècle)*, t. 2, París, 1987, p. 116. L'autora, en constatar les modificacions que afecten la documentació de la regió de Besiers, en concret «la suspensió dels cartularis eclesiàstics», cap al 1230, interpreta aquesta nova organització dels arxius com una conseqüència de la constitució del notariat públic a la major part de pobles.

4.3. L'EXPLOSIÓ DEL RECURS AL PROCÉS ROMANOCANÒNIC A MITJAN SEGLE XIII

Un nou suport comporta noves pràctiques? En tot cas, és remarcable observar que fou a partir del 1230 que el recurs al procés romanocanònic va agafar impuls als països amb drets escrits. Per això es redacten en paper els primers registres de la Inquisició al Llenguadoc, dels quals es conserva un exemplar començat el 1246.³⁴ Al llarg d'aquesta mateixa dècada és quan es fan les primeres grans investigacions administratives, conduïdes de manera gairebé simultània pels agents del rei de França Lluís IX i dels seus germans: per al rei a les senescalies de Carcassona i Belcaire el 1247 i després el 1258-1262;³⁵ per a Alfons de Poitiers al Llenguadoc, Poitou i Agenès entre el 1246 i el 1261,³⁶ i per a Carles I d'Anjou al comtat de Provença el 1252.³⁷ Unes investigacions que sempre es van anotar en registres de paper. És possible que l'administració senyorial trobés en el paper la manera de canalitzar les seves ambicions i els professionals, la de promocionar-se?

El capbreu de la Roca es diferencia dels inventaris de la generació anterior per la recerca d'exhaustivitat que demostra en el mètode d'enregistrament dels drets i les prestacions deguts al senyor terratinent pels seus emfiteutes, i sobretot pel fet que, per a arribar a aquest resultat, els investigadors delegats pel comte d'Empúries van recórrer a un professional per a fer el procés, sens dubte un notari.³⁸ Aquest recurs tenia com a objectiu garantir *de facto* l'autenticitat del contingut de les confessions anotades en forma d'acta.³⁹ La seva posada per escrit recorda d'entrada la força del compromís de l'emfiteuta, que declarava sota la fe del jurament amb

34. Jean DUVERNOY, *Registre de Bernard de Caux, Pamiers 1246-1247*, Foix, Bulletin de la Société Ariégeoise des Sciences, Lettres et Arts, 1990.

35. Joseph R. STRAYER, «La conscience du roi: les enquêtes de 1258-1262 dans la sénéchaussée de Carcassonne-Béziers», a *Mélanges R. Aubenas*, Montpellier, Faculté de Droit, 1974, p. 726. Monique BOURIN-DERRUAU, *Villages médiévaux*, p. 139-143.

36. Pierre-F. FOURNIER i Pascal GUEBIN, *Enquêtes administratives d'Alfonse de Poitiers, arrêts de son Parlement tenu à Toulouse et textes annexes, 1249-1271*, París, Imprimerie Nationale, 1959 (documents inèdits).

37. Édouard BARRATIER (ed.), *Enquêtes sur les droits et revenus de Charles I d'Anjou en Provence (1252 et 1278)*, París, Bibliothèque Nationale, 1969, col·l. «Collection de Documents Inédits sur l'Histoire de France».

38. El procés aleshores era una disciplina fonamental de l'ensenyament que es donava als futurs notaris: Gérard GIORDANENGO, «Le notaire et la justice», p. 36.

39. Gabriel FOURNIER, «Les origines du terrier», p. 9-10. Estudiant la gènesi dels *terriers* a Alvernia, aquest autor constata el lligam existent entre la difusió de l'*enquête jurée* («investigació jurada») i l'aparició d'aquest tipus documental al segle XIII.

l'ús de fórmules com ara «confessus fuit», «recognovit» o «juratus dixit».⁴⁰ Aquesta darrera és la que s'utilitza en el capbreu de la Roca i es fa ressò dels formularis de la Inquisició⁴¹ o de la fórmula emprada per al «Probus» delfinès.⁴²

Pel que fa al Rosselló, una acta datada el 7 de desembre de 1247 prova que el procés ja era ben dominat per l'entorn del comte d'Empúries Ponç Hug III. Aquest document conté quinze testimonis presentats pel cavaller Berenguer de Botenac per tal de demostrar la legalitat dels seus drets sobre el *castrum* de Sant Feliu d'Avall, que havien estat qüestionats pels oficials del rei d'Aragó. El comte havia confiat la investigació a un binomi constituït per un laic, Ponç Pauc, ric i influent patrici perpinyanès, i un clergue, Pere de Villalonga, emparentat amb els senyors de Sant Feliu.⁴³

Així doncs, el Rosselló de mitjan segle XIII, com les altres terres meridionals sotmeses a la influència del dret savi, veu l'explosió del recurs al procés romano-canònic, que s'imposa en aquell moment com l'instrument privilegiat que prenen com a base els especialistes del dret en matèria de justícia i administració, pilars fonamentals de la reconstrucció de l'Estat naixent.

5. LA INVESTIGACIÓ DEL 1264

El comanditari de la investigació realitzada a la Roca a principis de l'estiu del 1264 era el comte d'Empúries Ponç Hug III. El seu llinatge havia pres possessió de la senyoria del *castrum* de la Roca al voltant de l'any 1200, arran del casament del comte Hug IV amb Maria de Vilademuls, filla d'Alamanda de la Roca i Ramon de Vilademuls.⁴⁴

40. Trobem una combinació d'aquestes fórmules en els capbreus del rei de Mallorca de 1292-1294: «juratus dixit», «juratus dixit et confessus fuit», «dixit et confessus fuit per juramentum», «juratus recognovit», «juratus recognovit et confessus fuit», «per sacramentum dixit et recognovit», etc. (ADPO, de 1B29 a 1B34).

41. Jean DUVERNOY, *Registre de Bernard de Caux*, p. 6; el primer foli comença així: «Anno Domini M° CC° XL° quinto, VI kalendas junii, Arnaldus Garnerii testis juratus dixit quod [...]».

42. Vital CHOMEL, «Un censier dauphinois inédit. Méthode et portée de l'édition du "Probus"», *Bulletin Philologique et Historique* (1964), p. 319-407. Aquest registre censual es va compilar del 1250 al 1267.

43. Original, pergami, ADPO, 1B72: «Anno Domini MCCXLVII, VII idus decembris. Dominus Poncius Hugo, comes Ympuriarum, comisit vices suas Poncio Pauci et Petro de Villalonga, clerico, ad recipiendum testes et ad audiendum dicta eorum [...] Item, Petrus Perdigon testis juratus dixit quod [...]».

44. Vegeu la genealogia succinta dels senyors de la Roca presentada en l'annex.

Com que no he pogut examinar el fons de la família dels comtes d'Empúries, no puc dir amb certesa si la redacció del capbreu de la Roca formava part d'un projecte administratiu de gran abast, o bé si no fou més que una resposta de circumstàncies destinada a resoldre una situació contingent. Els pocs elements que he pogut reunir suggereixen que podria respondre a una combinació d'aquests dos factors.

D'una banda, tenint en compte els elements documentals de què dispoïo en relació amb l'activitat administrativa de Ponç Hug III, es dedueix que la investigació conduïda a la Roca s'inicià arran d'unes reestructuracions importants que van afectar el domini comtal, especialment pel que fa als seus components rossellonesos. Així, el 1252, durant una gran assemblea de prelati i notables reunits a Castelló, Ponç Hug III va promulgar diverses ordenances amb l'objectiu de millorar la gestió del comtat.⁴⁵ El 22 de juny de 1257, per tal de pagar el dot de la seva filla Sibil·la, que va casar amb Ramon, vescomte de Cardona, el comte va vendre la seva senyoria del Bages al bisbe d'Elna pel preu de 5.750 sous de moneda barcelonina.⁴⁶ El mes de novembre de 1261, a canvi del *castrum* de Cadaqués, el senyor Ponç del Vernet li cedí les importants senyories rosselloneses de Torrelles, el Vernet, Millars i Talteüll, com també possessions i drets a Salses, Barres, Ceret i Canet.⁴⁷ Pel que fa a l'administració de la senyoria de la Roca per part de Ponç Hug III abans de la investigació del 1264, malauradament només he pogut trobar-ne una acta: el 29 d'abril de 1253, el comte prometé als bons homes del *castrum* de la Roca que, passats els sis anys següents, es faria càrrec de l'alimentació de tots els mestres de cases sempre que hi hagués treballs al mur de la cellera.⁴⁸

D'altra banda, un estudi del context immediat de la redacció del capbreu de la Roca fa pensar que la seva iniciativa estava més motivada per por, o per obligació, que no pas per un veritable programa de política administrativa del comte d'Empúries. En efecte, menys d'un any després d'haver resolt, mitjançant el seu testament del 21 d'agost de 1262, el delicat problema de la seva successió repartint les seves terres entre els seus fills, els infants Pere i Jaume, el rei d'Aragó Jaume I va promoure una gran investigació sobre el patrimoni reial. Mitjançant unes cartes datades a Lleida el 22 i el 23 de maig de 1263, el monarca va

45. Santiago SOBREQÜÉS, *Els barons de Catalunya: Biografies catalanes. Sèrie històrica, volum 3*, Barcelona, Vicens Vives, 1989, p. 76.

46. ADPO, G23, f. 18v.

47. ADPO, 1B50.

48. Bernard ALART, *Privileges et titres relatifs aux franchises, institutions et propriétés communales de Roussillon et de Cerdagne depuis le XIe siècle jusqu'à l'an 1660... Première partie, 1000-1276*, Perpinyà, Latrobe, 1874, p. 206. La cellera era la part situada a l'interior de la muralla del *castrum* de la Roca on s'agrupaven els cellers. Aquesta qüestió és el centre d'atenció de la tesi d'Aymat CATAFAU, *Les celleres et la naissance du village en Roussillon (xe-xve siècle)*, Canet, Trabucaire, 1998.

ordenar a Ponç Guillem de Vilafranca que embargués els béns i els feus dependents del domini que havien estat alienats indegudament als comtats del Rosselló, el Conflent, la Cerdanya i el Ripollès, a la vall de Prats i a la vegueria de Camprodon, i que fes el que fos necessari perquè recuperessin el seu estatut anterior.⁴⁹ Una part dels judicis i les deliberacions suscitées per aquesta vasta investigació que durà deu anys es va compilar curosament al final del segle en un registre que més tard fou titulat *Liber feudorum*.⁵⁰ Per tant, és raonable considerar que, en veure que s'activava la maquinària administrativa del rei d'Aragó, el comte d'Empúries, com a senyor de diversos feus inestables al Rosselló, tingué la urgència sobtada de consignar per escrit, i en forma legal, diversos drets consuetudinaris, d'una part dels quals probablement no disposava de cap títol.

Per a conduir la investigació, el comte d'Empúries va recórrer a dos comissaris, un clergue i un laic, tal com ho havia fet amb la instrucció del 1247 en relació amb els drets de Berenguer de Botenac a Sant Feliu d'Avall. D'altra banda, aquest procediment recorda el dels *missi* carolingis. Sabem que el comte havia delegat la investigació en dos homes de confiança: un laic anomenat Arnau de Millars i un membre del clergat, fra Ramon des Bach.⁵¹ Arnau de Millars, cavaller rossellonès, probablement havia establert una relació de vassallatge amb

49. Arxius de la Corona d'Aragó, registre VII de Jaume 1, f. 83.

50. L'infant Jaume, hereu proclamat del Regne de Mallorca, és qui, en qualitat de lloctinent, rep l'encàrrec del seu pare de dirigir els afers feudals en aquests comtats; aquest és el títol que es dona en una carta datada a Perpinyà el 15 de novembre de 1263: «[...] Jacobus, illustris regis Aragonum filius et heres Majoricarum et Montispesullani, Rossilionis, Cerritanie et Confluentis, habentes vicem et locum domini regis patris nostri in negocio feudorum in Rossilione, Cerritania et Confluenti [...]». Cal esperar unes actes del 31 de maig i el 7 de juny de 1264, és a dir, uns dies abans que s'iniciés el capbreu de la Roca, per a trobar les primeres ocurrències que relaten l'activitat d'un procurador dels feus al Rosselló: «Notum sit cunctis quod ego Salvator canonicus Barchinone et procurator a domino rege Aragonum constitutus super inquisitionem feudorum et laudandis feudis et compositionibus faciendi» (ADPO, 1B15, *Liber feudorum* A, f. 79v i 117. Bernard ALART, *Privilèges et titres*, p. 253). Simple coincidència de calendari? Potser, però és inquietant constatar que també és l'any 1264, el mes no es precisa, quan Guillem de Pontons, mestre del Temple a les províncies d'Aragó i Catalunya, fa establir una memòria general dels béns i les rendes de l'orde a Catalunya. Aquest in-fòlio, el manuscrit 1062 de la biblioteca del monestir de Montserrat, inclou trenta-nou fulls de pergamí. La part relativa a les possessions del Rosselló, el Vallespir, el Conflent i el Fenolledès ocupa els set primers fulls d'aquest inventari; ha estat editada per Cebrià BARAUT, «Béns i censos dels temples al Rosselló, Vallespir, Conflent i Fenolledès segons un capbreu de l'any 1264», a *Études Roussillonaises offertes à Pierre Ponsich*, Perpinyà, 1987, p. 177-180.

51. La identificació de fra Ramon des Bach és problemàtica, atès que hi havia almenys dos religiosos amb aquest nom en aquella època: un era abat d'Arles almenys des del gener del 1260 i l'altre pertanyia a l'orde del Temple i llavors era comanador de València; tot seguit degué posar-se al capdavant de la comanda rossellonesa del Masdeu el mes de novembre del 1265.

Ponç Hug III arran de l'adquisició per part d'aquest de les senyories de Millars i Torrelles el 1261.⁵² Així, el veiem subscriure el 28 de gener de 1263, davant del cavaller Bernat de Vilanova, veguer del comte, l'acta per la qual Ponç Hug III concedia la batllia de les seves possessions a Torrelles.⁵³

Per a fer-nos una idea del mètode emprat a la Roca pels dos investigadors, ens podem remetre a una memòria o capbreu escrit al final del segle XIII que és força explícit pel que fa a la manera de procedir.⁵⁴ Sobre la base d'aquests elements i d'estudis duts a terme en altres regions,⁵⁵ ens podem imaginar fàcilment el guió d'aquell 9 de juny de 1264. Després de convocar els emfiteutes per mitjà d'una crida pública, Arnau de Millars i fra Ramon des Bach, assistits pel batlle del lloc i un notari, s'instal·laren en una de les sales del castell o segurament davant del porxo de l'església, on començaren a escoltar les primeres declaracions, les unes darrere les altres. Com que no disposem de la totalitat de les confessions, no podem dir si van ser rebudes de manera empírica o seguint un or-

52. El cavaller Arnau de Millars, l'1 d'abril de 1251, es troba entre els àrbitres que resolen un litigi entre l'abadia de la Grasse i els cavallers de les Fonts (*Recueil des chartes de l'abbaye de La Grasse*, t. II, núm. 177). El 18 de juliol de 1257 subscriu una acta relativa a Torrelles (ADPO, 1B49). El 7 d'abril de 1260 és testimoni d'un acord entre Ponç, senyor del Vernet, i Guillem Hug, senyor de Serrallonga, en relació amb els furs i el ban de Millars (ADPO, 3E1/5122, f. 13v-15v). El 4 d'octubre de 1271, Hug, comte d'Empúries, ven a l'infant Jaume la *villa* i el *castrum* de Torrelles, que el comte Ponç Hug, el seu pare, havia comprat a Ponç del Vernet el 14 de novembre de 1261. El comte reserva, tot i així, els drets d'usdefruit vitalici que el seu pare havia concedit al cavaller Arnau de Millars (ADPO, 1B51). Existeix un escriba anomenat Arnau de Millars que instrumenta el 1260-1264 per a notaris d'Illa i de Millars (ADPO, Fons de l'Hospici d'Illa). Tanmateix, em sembla més coherent identificar l'agent esmentat en el capbreu amb el cavaller, tenint en comte els estrets vincles de vassallatge que unien aquest amb el comte d'Empúries i la seva experiència constatada en matèria judicial.

53. ADPO, 1B51.

54. ADPO, 1J156: capbreu del comanador de Sant Miquel de Prats de Rei, datat l'1 de març de 1298 (estil modern). Es tracta d'un petit quart de vint-i-vuit folis; l'escriptura és curosa, el títol i les majúscules s'han escrit amb tinta roja, i aquesta n'és la intitulació: «Hec est memoriale sive capbrevio quem ego ffrater Berengarius Çolivera, comendator domus Sancti Michaelis de Pratos, facio de omnibus redditibus et exitibus, sensus et agrarios et usaticos et de terras et possessiones, quem et quas predictus domus habet vel habere debet ubique. Sic quod jam dictus frater Berengarius Çolivera predictus pecit omnibus hominibus ut hostendissent omnia instrumenta quem habuissent per quem ipse fuisset certus de hoc quod facere debent, et post visionem omnium instrumentorum accepit sacramentum de omnibus hominibus qui in suo dominio sunt. Et sic quod unus quisque factum sacramentum dixerunt veritatem de hoc quod faciebant vel facere debebant. Et dictus frater Berengarius super hoc fecit facere istum capbrevum sive memorialem ipsos presentes et firmantes [...]».

55. Marie-Thérèse LORCIN, «Le notaire dans le milieu rural», p. 61. Denise ANGERS, «Tertiers et livres-terriers», p. 23-25.

dre preestablert per raons de prelació local, o per altres motius lògics vinculats a la geografia dels immobles. Els investigadors demanaven als emfiteutes que els presentessin tots els seus títols de propietat. Després d'examinar aquests documents justificatius, cada cap de família prestava jurament sobre els evangelis, compromentent-se d'aquesta manera a dir la veritat sobre allò que tenia per al senyor i el que li havia de donar en contrapartida.

No sabem quants dies van necessitar els comissaris del comte d'Empúries per a recollir totes les declaracions. Sabem, per contra, que el procés es va acabar el 13 de juliol següent, quan van reunir tota la població del *castrum*, homes i dones junts, a la plaça situada davant la porta de l'església, per tal de fer-los confirmar col·lectivament els resultats de la investigació anotats al capbreu. La llista dels testimonis ens proporciona vint-i-cinc noms d'homes, que, juntament amb el batlle del lloc, són probablement els noms dels caps de família més influents del territori de la Roca, els *probi homines* o bons homes. Alguns noms fan referència al lloc de residència d'aquests habitants: Puig, Terrades, Torrents, llogarrets que constituïen antics nuclis de poblament disseminats pel territori del *castrum* de la Roca.

L'estat de la documentació no permet saber si les declaracions dels emfiteutes de la Roca es van consignar per escrit en el capbreu d'entrada o si prèviament es van enregistrar en un minutari. Més amunt he esmentat el cas del capbreu de Cameles del 1277, on el notari precisa que ha copiat les minutes del seu predecessor. Però és cert que aquest llibre de reconeixements, realitzat tretze anys després del de la Roca, presenta una diferència formal notable i decisiva respecte al capbreu que ens ocupa, ja que els reconeixements, en comptes de ser anotats en forma d'acta i després ser validats col·lectivament, són objecte d'una acta notariada individual, fórmula que s'adoptarà a partir d'aleshores en els llibres de reconeixements fins a la seva desaparició al segle XIX.

Malauradament, els extrets del capbreu conservats són insuficients per a fer-se una idea precisa de les estructures de la senyoria de la Roca el 1264, o de l'organització del seu territori. Atès que ja he sobrepassat àmpliament els límits que m'havien estat concedits per a aquest article, m'accontentaré de remetre el lector interessat per aquestes qüestions a lectures complementàries.⁵⁶

56. Per a una aproximació històrica i arqueològica a les estructures de poblament del territori de la Roca d'Albera a l'edat mitjana, vegeu Aymat CATAFAU i Olivier PASSARIUS, «Laroque-des-Albères de l'Antiquité à la fin du Moyen-âge. Histoire et archéologie du peuplement et de la mise en valeur d'un terroir villageois», *Études Roussillonnaises*, t. XIV (1995-1996), p. 7-30. Article publicat parcialment a Aymat CATAFAU, *Les celleres*, p. 371-393.

6. CONCLUSIÓ

Concebut per a preservar de l'oblit els drets i les prerrogatives del comte d'Empúries sobre els seus emfiteutes, el capbreu de la Roca presentava una estructura redaccional que amalgamava en el marc tradicional de l'inventari dels dominis un dispositiu en forma d'acta manllevat de la nova ciència del notariat. La seva composició és prova de la necessitat d'adaptar les noves pràctiques jurídiques a les necessitats d'un poder senyorial preocupat per reivindicar, actualitzar, normalitzar i afirmar les seves prerrogatives consuetudinàries registrant-les per escrit. En reunir en un document únic i autèntic el conjunt de les confessions dels emfiteutes d'una mateixa jurisdicció, el capbreu de la Roca dóna prova de la flexibilitat del procés i de la facultat dels professionals d'adaptar-lo a les estructures consuetudinàries de la senyoria. El conjunt de les seves característiques fa del capbreu de la Roca un prototip del llibre de reconeixements que, tant al Rosselló com a la resta de Catalunya, s'imposa al llarg de la generació següent com una eina fonamental de l'administració senyorial.

ANNEX I
EDICIÓ DELS EXTRETS DEL CAPBREU DE LA ROCA

REGLES SEGUIDES PER A AQUESTA EDICIÓ

La lliçó continguda en els dos extrems del 1620 presenta un gran nombre d'errors o interpolacions ortogràfiques. En la mesura que s'ha pogut, s'han corregit en el text i s'han assenyalat per mitjà de notes d'aparat crític. També s'han corregit algunes omissions evidents i les restitucions s'han assenyalat entre parèntesis. D'altra banda, per a la comoditat del lector i amb l'objectiu d'assegurar una millor intel·ligibilitat del document, s'han desenvolupat les abreviacions convencionals.

Per a una millor llegibilitat del text, he optat per distingir cadascuna de les confessions amb un canvi de paràgraf. És evident que, atès el caràcter incomplet de la font sobre la qual es basa aquesta edició, l'ordre en què apareixen les declaracions no ha de coincidir necessàriament amb el del document original. Les còpies modernes assenyalen alguns canvis de fulls amb una anotació com ara «sequentem cartam», però no fan cap precisió respecte a la foliació del registre original. Per acabar, vull precisar que s'han fusionat les parts comunes als dos extrems notariats; són les següents: la data, la intitulació, els articles truncats que incloïen les declaracions d'Arnaldus Grimaldi, Volona de Sagravel i Petrus de Sureda, així com la fórmula testimonial.

V^o idus junii, anno Domini millesimo ducentesimo sexagesimo quarto. Anno Domini MCCLXIII^o.

Hoc est caput breve castri de Rocha domini comitis^(a) Empuriarum et de Brulano,^(b) scilicet in terminis Sancti Felicis de Tanyano et Sancti Fructuosii de *Rocha Vela*, et de omnibus redditibus et censibus et usaticis et terremeritis et omnibus aliis, que et quas dominus comes recipit et recipere debet in predictis locis et in adjacentiis eorumdem.^(c) In primis:

Arnaldus Grimaldi de Ganis juratus dixit quod tenet pro domino comite^(d) unum patuum etc.

Terrenus de Rocha Vela juratus dixit quod tenet pro domino comite^(d) unam bordam cum suis juribus et pertinentiis, et cum omnibus in se habentibus, et donat de terris dicte borde tascham et braciaticum, et de vineis sextam saumatam, de quintano et de brugueram VIII saumatam; excepto I tor de terra in loco dicto *Rocha Veyla*, juxta viam et juxta aream Ja(cobi) Ade, que donat Durbando. —Item, tenet unam petiam terre que donat Sancto Genesio, et est in loco dicto

al Pugol, et affrontat ab oriente in te(nedone) Caboti de Ripon. — Item, tenet duas faxias terre, quas tenet cum P. Auren. — Item, facit de censu comiti^(e) III solidos in festo sancti Bartolomei. — Item, facit duo ova qualibet die veneris, sicut alii supradicti. — Item, facit pernam si occidit porchum de meliori; et si non interficit porcum, donat pro perna XII denarios; et facit unum cartonum civate ras. — Item, facit unam canadam vini pro quodam cellario. — Item, tenet unum cellarium juxta murum, et donat comiti^(e) mediam gallinam. Item, facit c(ir)culos sicut alii. — Item, facit III jovas sicut alii, eodem modo traginum. — Item, tenetur in opere muri^(f) sicut alii.

Pereta Adama de *Rocha Veyla* jurata dixit quod tenet pro domino comite^(d) duas bordas que sunt in terminis et in adjacentia^(g) Sancti Fructuosi de *Rocha Veyla*, cum omnibus juribus et pertinentiis suis; et de terris dictarum bordarum donat co(miti) tascam et braciaticum; et de ortis que sunt subtus ecclesiam donat VI^{am}; et de illi que sunt desuper ecclesiam quintum; et de quadam vinea de *sa Bruguera* do(nat) VIII^{am} saumatam. — Item, facit duas gallinas. — Item, facit unam canadam vini pro duobus cellariis que habet intus.^(h) — Item, facit XII denarios sancto Bartolomeo et I coladam.⁽ⁱ⁾ — Item facit I tragi(num). — Item, facit pernam quando interfuit porchum sicut alii, ac donat de peribus et nucibus quartam. — Item, tenet unam vineam per Jagelam, et affrontat ab occidente in vinea *d'en Jauc*. — Item, tenet I vineam pro Coomberaudo, et affrontat ab oriente in Pelleno. — Item tenet I vineam *a Cestat*, et affrontat in ecclesia Sancti Laurentii. — Item, tenet I ortum^(j) que affrontat in suo manso. — Item, tenet I ortum⁽ⁱ⁾ cum tenedone Dalmacii.

Volona de *Sagravel* jurata dixit quod tenet pro domino comite^(d) etc.

Petrus de Sureta juratus dixit quod tenet pro domino co(mite) etc.

Jo(h)annes Oliba jura(tus) dixit quod tenet pro comite^(d) I bordam in adjacentia Sancti Fructuosii de *Rocha Vela*, cum omnibus juribus suis et pertinentiis; et de terris ipsius mansate donat co(miti) tasc(h)am et braciaticum, et de vineis VI sau(matam), et de olivis quartum; et facit pernam si interficit porcum,^(k) et si non donat XII denarios ratione dicte perne. — Item, facit II solidos IIII^{or} denarios de censu in festo sancti Bartholomei. — Item, tenet I cellarium juxta cellarium Ferrarii de Sancto Martino, et facit de censu mediam canadam vini. — Item, tenet(ur) in opere muri sic(ut) alii. — Item, duo ova sicut alii, et facit VI ci(r)culos sicut alii, vel V denarios. — Item, facit II jovas sic(ut) alii, si boves habeat. — Item te(net) I ortum^(j) pro ecclesia Sancti Fructuosii. — Item, tenet I ortum^(j) pro ecclesia sive sacrista Sancti Genesisii. — Item, te(net) I tor de terra pro ecclesia Sancti Fructuosii, et est juxta Saurimundam^(l) Fabressa. — Item te(net) I vineam pro ecclesia Sancti Genesisii, et est juxta vineam *de na Jolia*. — Item, te(net) I vineam pro dicta Jolia. Ibidem et predicta omnia sunt de dicta mansata.^(m)

Petrus de Alamanda juratus dixit quod tenet etc.

Ar(naldus) Cabot juratus dixit quod tenet pro domino comite^(d) unam mansatam in adjacentia Sancti Fructuosii, cum juribus et pertinentiis suis, et de terris donat tascham et braciaticum co(miti). — Item, facit de censu unum cartonum civate. — Item, facit I pernam si porchum interficit; et si non, XII denarios quolibet anno. — Item, facit de censu III solidos in festo sancti Bartholomei. — Item, facit duo ova sicut alii et sicut est consuetum. — Item, te(netur) in opere ville de festo sancti Michaelis⁽ⁿ⁾ madii usque ad festum Assensionis Domini, sicut consuetum est. — Item te(net) I vineam pro abbate Sancti Genesisii, et donat VI saumatam, et affrontat in te(nedone) Ferrarii de Podio, in adjacentia Sancti Fructuosii de Rocha Vetere. — Item, facit unam canatam vini ratione unius cellarii, et affrontat in via et in Bigordana. — Item, facit tres jovas et facit traginum, sicut est consuetum. — Item, facit VI circulos, vel V denarios.

Michael Belel juratus dixit quod tenet pro domino comite^(d) etc.

J. Canigona juratus dixit quod tenet pro domino comite^(d) unam domum cum solerio, et facit unum denarium comiti^(e) et II denarios Beatrici, uxori condam Guilelmi Rechesen. — Item, tenet unam bordam, in qua borda est unus ortus^(o) ac unum malleolum quod se tenet cum dicto orto,^(p) in loco vocato ad Quintanum Canigone, et affrontat in via, et donant tascham et braciaticum et quartum de olivis. — Item tenet unum campum in loco dicto *a Sajet* donat comiti^(e) tascham et braciaticum, et fuit de honore Sclar(m)unde. — Item, tenet unum campum in loco dicto *as Mortes*, et donat Sancto Genesisio^(q) et est de predicta borda. — Item, tenet unam faxiam terre ibidem, et donat Sancto Genesisio,^(q) et est de predicta borda. — Item tenet un tor de terra in loco dicto Catalana, et donat VIII° P. Blan[e]ch. — Item, facit de censu comiti^(e) ratione borde II solidos malguriensium.

Raymundus Pelet juratus dixit quod tenet etc.

Raymundus Joana de Torrens juratus dixit quod tenet pro domino comite^(d) quartam partem I borde, in qua borda est una domus in loco dicto.^(r) — Item, tenet I cellarium, quod fuit de dicta borda, juxta Portam Secham, et facit comiti^(e) de censu duos cartonos et dimidium vini ad voluntatem domini. — Item, tenet unum cellarium juxta te(nedonem) Carbonelli de Castelleto et juxta murum, et donat co(miti) unam canadam vini. — Item, facit co(miti) unam canadam vini pro quodam cellario, nescio pro quo. — Item, tenet unam faxiam terre in loco dicto *a la Toella*, et est juxta te(nedonem) Textoris et juxta te(nedonem) *d'en Joli*, et donat co(miti) medietatem tasche et braciati(ci). — Item, tenet unum tor de terra *a Cameles*, juxta viam Sancti Genesisii, et donat comiti^(e) medietatem tache et medietatem braciatici. — Item, tenet I tor de terra ibidem, et donat comiti^(e) medietatem tasche et medietatem braciatici. — Item, tenet II faxias terre ibidem, ante domum Raymundi de Campo, juxta vias, et donat comiti^(e) medietatem tasche

et medietatem braciatici. — Item, tenet unum tor de terre a *Roire de Coriens*, et affrontat ab oriente in te(nedone) Stephanie Textricis. — Item, tenet I tor de terra in loco dicto a *Loc Mal*, juxta vias, et donat comiti^(e) me(dietatem) tasche et medi(etatem) braciatici. — Item, tenet I campum in loco vocato^(s) ad Perelonum, juxta viam publicam, et donat comiti^(e) medie(tatem) tasche et medi(etatem) braciatici. — Item, tenet I peciam terre in loco dicto ad Auzinas, juxta te(nedonem) Raymundi de Campo, et donat medietatem tasche et medietatem braciatici. — Item, tenet unum tor de terra, in loco dicto ad Clotam, juxta te(nedonem) Raymundi *Traver*, et est alodium. — Item, tenet *lo quinta* cujusdam domus, scilicet vineas et trilias et omnia alia que ibi sunt, et donant comiti^(e) medietatem tasche et medietatem braciatici. — Item, tenet unam vineam in loco dicto ad Catalanam, juxta Raymundum Terrarum, et medietatem donat comiti^(e) XI^{am} saumatam. — Item, tenet I malleolum in loco dicto ad Catalanam, et medietatem dicti malleoli donat comiti^(e) XI^{am} saumatam, et de alia medietate donat comiti^(e) medietatem XI^{am} saumatam, et aliam medietatem dicto Raymundo. — Item, facit de censu unum quartonum civate.^(t) — Item, facit unum agnum *marcesch*. — Item, facit duo ova quolibet die veneris, de die Parasceue usque ad festum sancti Johannis.^(u)

Raymundus de Campo juratus dixit quod tenet etc.

Petrus Talanemus juratus dixit quod tenet pro domino comite^(d) unam domum in parrochia Sancti Fructuosii de *Rocha Vela*. — Item, tenet I cellarium juxta Belel, donat co(miti) mediam canadam vini. — Item, tenet I domum intus villam, juxta tenedonem *d'en Milars*, et donat co(miti) mediam gallinam. — Item, facit duas gallinas. — Item, facit in festo sancti Genesii de censu XII denarios. — Item, facit opera in muro. — Item, tenet omnia que habet in parrochia Sancti Fructuosii pro domino co(mite), et donat de terris tascham, braciaticum, excepto uno malleolo^(v) in loco dicto ad Catalanam, et est alodium, et est juxta te(nedonem) Raymundi Sagarriga.

[P^(s) co nus]^(w) dominus comes predictus retinemus^(x) nobis et successoribus nostris omnes actiones et jura, quas et que habemus et habere debemus si [quis] non sunt scripte in hoc capiibrevi^(y) contra omnes illos que habent possessiones^(z) in villa seu castro de Rocha et terminis ejusdem, vel in aliis locis eidem castro pertinentibus.

Hoc caput breve est de castro de Rocha, de omnibus que dictus dominus comes habet et habere debet in predicto castro et terminis ejusdem, sicut superius dictum et expressum est, et fuit laudatum et confirmatum ab omnibus hominibus et mulieribus dicti castris in posse et manu Ar(naldi) de Miliariis et fratris Raymundi de Bacho idus julii, anno Domini millesimo CC° LX° III°^o, in presentia et testimonio Ar(naldi) Guilelmi, et J. *Conil*, et Jausberti, bajuli ejusdem castris, et Bernardi Maciotti, et Poncii de Terradis, et Bartolomei Michaelis de Terradis, et Poncii

Jausberta, et G. *Boquer*, et Dalmacii de Podio, et Raymundi *Sabroa*, et Petri Sauroni, et Raymundi Johannis, et G. Barn, et Jacobi de Podio, et Castelleti de Torrentis, et Bernardi Monerii, et G. *Godal*, et Perpiniani Coste, et P. *Gramatge*, et P. *Madel*, et Raymundi *Angles*, et P. *Nomdedeu*, et Terroni Verneda, et G. *Claustra*, et P. Olivarii, et plurium aliorum, in platea ante portam ecclesie de Rocha.

(a) *La còpia diu* comittis. (b) *Sic, cal entendre* domini de Brullano. (c) *La còpia diu* eorundem. (d) *La còpia diu* comitte. (e) *La còpia diu* comitti. (f) *La còpia diu* mur. (g) *La còpia diu* adjecentia. (h) *Sic, sens dubte cal entendre* intus castrum. (i) *La còpia diu* colada. (j) *La còpia diu* hortum. (k) *La còpia diu* porchum. (l) *la còpia diu* gaurmundam. (m) *Sic per borda?* (n) *La còpia diu* Michaelis. (o) *La còpia diu* hortus. (p) *La còpia diu* horto. (q) *La còpia diu* Genessio. (r) *Sic.* (s) *La còpia diu* vocatto. (t) *La còpia diu* civitate. (u) *La còpia diu* Jooannis. (v) *La còpia diu* mallolo. (w) *Només un dels extrems presenta aquesta clàusula i el seu autor no ha sabut resoldre els signes abreviatius, que ha reproduït literalment.* (x) *La còpia diu* rettinemus. (y) *Sic.* (z) *La còpia diu* pocessiones.

GLOSSARI

Canada: mesura patró de capacitat per al vi.

Cartonum: mesura de capacitat per al gra, els llegums, l'oli i el vi.

Circulus: designa potser un cercol de bóta de fusta.

Colada: designa potser una feina d'una jornada per a trafegar el raïm o el vi.

Faxia: petita parcel·la de conreu, en feixes o en bandes.

Jova: feina d'una jornada de llaurada deguda pels pagesos propietaris d'arreu de bous.

Marcesh: adjectiu, del mes de març.

Opera: feina d'una jornada de treball manual.

Quintanum: generalment es tracta d'un espai de terra adjacent a un habitatge rural, amb jardí, vinya o verger, en el qual hi havia el femer domèstic.

Solerium: pis d'un habitatge.

Terremerita: aquesta paraula, composta per l'aglutinació dels substantius llatins *terra* = terra + *meritum* = guany, designa les rendes a part de fruits en general.

Tor: altura; caracteritza una parcel·la de terra situada en una part elevada, potser vorejada per un talús.

Traginum: feina de transport que els propietaris d'ases o rucs havien de fer gratuïtament per compte del senyor.

ANNEX II
ARBRE GENEALÒGIC DELS SENYORS DE LA ROCA

